

Іван Логвин
(Остроз)

РОЗВИТОК ОРГАНІЗАЦІЙНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНСЬКІЙ ГРОМАДІ РОЧЕСТЕРУ ЯК ПЕРЕДУМОВА ДО ЗАСНУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ФЕДЕРАЛЬНОЇ КРЕДИТНОЇ СПІЛКИ

У статті зроблено спробу простежити організаційний розвиток української громади м. Рочестер (США), як один із важливих чинників створення Української федеральної кредитної спілки. Проаналізовано основні етапи організованого розвитку громади, а також фактори, що впливали на нього. Визначено, що створення УФКС не було актом дії одного дня, а результатом півстолітніх взаємовідносин як в громаді, так із оточуючим соціальним середовищем.

Ключові слова: Українська федеральна кредитна спілка, Український народний дім, кооперація, кредитна спілка, еміграція.

Іван Логвин. Развитие организационных отношений в украинской общине Рочестера как предпосылка к основанию Украинского Федерального Кредитного Союза.

В статье сделано попытку проследить организационное развитие украинской общины г. Рочестер (США), как один из важнейших факторов создания Украинского федерального кредитного союза. Проанализировано его основные этапы, а также повлиявшие на него факторы. Доказано, что создание УФКС не было актом действия одного дня, а результатом полувекового взаимодействия в общине и с окружением.

Ключевые слова: Украинский федеральный кредитный союз, Украинский народный дом, кооперація, кредитный союз, эмиграция.

Ivan Logvin. Organizational relations development in Ukrainian hromada of Rochester as a precondition for Ukrainian Federal Credit Union Founding.

In the article author make an attempt to analyses organizing development of Ukrainian community of Rochester (USA), as one of the significant factors establishment of Ukrainian Federal Credit Union. A basic stages and factors, which were influenced on this development, are researched. In the article has been proved that the act of creating a UFCU is a result of fiftieth development of Ukrainian community.

Key words: Ukrainian Federal Credit Union, Ukrainian Civic Center, cooperation, credit union, emigration.

За відносно короткий період вітчизняна наукова спільнота – передусім гуманітарії, зробила чимало у напрямі вивчення та осмислення такого невід’ємного та важливого сегменту історії українського народу у ХХ ст., як закордонне українство / українська діаспора / українська еміграція. Цей напрям досліджень давно позиціонується як багате джерело нових та цікавих тем для науковців.

Сьогодні вже існує чимала кількість публікацій, пов’язаних з історією української еміграції, розвитком науки, освіти та культури, релігійного життя українців у країнах їх поселення. Поряд з такими безперечними успіхами, є ще чимало сторінок з історії української діаспори, які потребують свого розкриття. До однієї з таких малодосліджених сфер належить і економічне життя, основні суб’єкти якого – кредитні спілки, виступають невід’ємною частиною повсякденного існування великої кількості українських громад у США, Канаді, Австралії. Будучи в своїй сутності некомерційними фінансовими установами, діяльність яких спрямована не на збагачення окремих осіб, а на потреби своїх громад, кредитні спілки фактично перетворилися у народні банки, повністю і успішно виконуючи покладені на них завдання. Яскравим, можна навіть сказати хрестоматійним, прикладом виступає Українська федеральна кредитна спілка м. Рочестер (далі – УФКС), яка є однією із найстаріших українських кредитних спілок на теренах США.

Загальновідомо, що підґрунтям успішного існування будь-якої установи чи організації є правильно закладені основи та підстави їх функціонування.

У 2013 р. УФКС відзначатиме своє 60-річчя – цілком поважний вік для існування будь-якої установи, а для фінансової й поготів. Метою статті є аналіз підґрунтя, яке дозволило успішно розвиватися УФКС в Рочестері протягом стількох років. Необхідність дослідження проблеми пов'язана не лише з її очевидним практичним значенням, але й, насамперед, недостатнім вивченням історії українського кооперативного руху за кордоном. На жаль, історія та діяльність УФКС, як й інших закордонних українських кредитних спілок, ще не отримала спеціального наукового дослідження. Невелика зацікавленість цією проблематикою пов'язана насамперед зі складнощами доступу до архівних та інших джерельних матеріалів, які практично усі знаходяться поза межами України.

Як причинковий об'єкт дослідження, УФКС виступає у праці І. Витановича "Історія українського кооперативного руху" (Нью-Йорк, 1964), де автор фактично вперше згадує спілку, розглядаючи її поряд з низкою інших українських кредитних спілок на теренах США (хоча і наголошує на її організаційних особливостях [2, с. 552], а також згадує про "Кооперативну думку", як неперіодичний орган УФКС [там само, с. 561]). Аналогічна ситуація простежується і з оглядовими статтями про економічне життя українців у США ще одного українського економіста в еміграції М. Біди [1]. Наш сучасник В. Гончаренко у праці "Кредитні спілки як фінансові установи" (Київ, 1997), розглядає кредитні спілки суто з точки зору економічної науки, активно при цьому використовуючи відомості з діяльності УФКС.

Поряд з цим, матеріали з історії УФКС містяться у ненаукових виданнях. Так, невеликий розділ, присвячений історії УФКС як одній із вагомих організацій Рочестеру, знаходимо у пропам'ятній книзі місцевого відділу Українського народного союзу "Вільні козаки" (Рочестер, 1970). У ній в загальних рисах висвітлено генезу, організаційну структуру та фінансову діяльність установи. Проте книга загалом присвячена історії відділів УНС в середовищі громади, тому важливим інформаційним доповненням до неї є англomовна праця активного діяча української рочестерської громади Джеймса Братуша "A Historical Documentary of the Ukrainian Community in Rochester" (Rochester, 1973). Комплексна характеристика громади та значний фактологічний матеріал, зібраний у книзі, подають розлоге тло, на якому показано створення УФКС та її організаційні зв'язки з іншими місцевими українськими інституціями. Не менш важливу роль у висвітленні історії установи відіграли і члени УФКС – В. Пилишенко [12], В. Гавриляк [4] і Т. Денисенко (серія статей у співавторстві з В. Кунцем на сторінках "Кооперативної думки" від № 208 (2009 р.) і до сьогодні).

Основу джерельної бази цього дослідження становлять періодичні видання – журнали "Кооперативна думка", "Бюлетень кредитних спілок України", "Кооперативний голос", "Credit union", газети "Свобода", "Час і події", а також інформаційні ресурси мережі Інтернет – офіційний сайт Української кредитної спілки в Рочестері та соціальна мережа Facebook. Останні, зокрема, є важливим джерелом для моніторингу найсвіжішої інформації про стан та діяльність установи. Найбільше значення серед усіх цих джерел має, природньо, журнал "Кооперативна думка", що обумовлено його виданням на протязі усього часу діяльності УФКС. Відповідно, на сторінках журналу відтворена діяльність установи від заснування до сьогодні [10].

Вважаємо, що висвітлення проблеми варто розпочати з того моменту, коли в американське місто Рочестер у 1901 р. [24, р. 3] прибув один з представників першої хвилі української еміграції Євстахій Макогін. Саме він, якщо вірити історичним документам, адже зустрічаємо також й інші дати його прибуття – 1900 р. [3, с. 5] та 1904 р. [8, с. 5], започаткував українську еміграцію у цьому місті. До нього незабаром приєдналися Анна Фурманчук, Петро Климців та багато інших українських емігрантів [24, р. 3]. Варто також додати той факт, що нових переселенців в американських імміграційних списках часто записували як австрійців, а не українцями. Це пояснюється тим, що практично усі вони мали австрійські паспорти, що автоматично робило їх в очах імміграційної служби громадянами тієї країни [25, р. 12; 27, р. 3]. Тому встановити точне число, і, головне, конкретні особи українських переселенців, для більш повного відтворення і розуміння тих процесів, є доволі непростим завданням.

Можна визначити, що створення основ української громади об'єктивно заклало основи для організованого життя, яке потребувало створення певних інституцій. Серед них значну роль відігравали установи, діяльність яких була спрямована не лише на організацію життя українців у новій країні, але й великою мірою на вирішення їх соціально-побутових та економічних проблем.

Як і в інших американських містах [28, р. 435; 26, р. 228], у Рочестері українці поступово почали об'єднуватися у громадські, часто з релігійним відтінком, організації. Одним з перших було Братство св. Йосафата (1908 р.), проте більшого значення набуло засноване згодом Братство св. Георгія (1909 р.), метою якого було “служити Церкві та нести допомогу членам, або їх родинам на випадок хвороби, чи смерті” [3, с. 14]. Для релігійних потреб у 1910 р. заснована Українська католицька церква св. Йосафата [там само, с. 299].

У 1912 р. члени Братства св. Георгія вступають у ряди найбільшої на той час української громадської організації в США – Руський народний союз, пізніше на конвенції (з'їзд) у Буффало у 1914 р. перейменований на сучасний Український народний союз [9, с. 140]. Інтегрувавшись у Союз, у якому воно було зареєстроване як 316-й Відділ УНС [3, с. 17], Братство тим самим забезпечило постійний організаційний зв'язок рочестерської громади з усім українством на теренах США, адже це об'єднання мало свої осередки майже в кожній українській громаді, невпинно розширюючи свою мережу. 14 травня 1914 р. на зборах Братство змінило назву на Товариство “Вільні козаки” [24, р. 337]. Після побудови власного окремого приміщення, названого як Український Народний Дім Товариства “Вільних козаків” (Ukrainian Civic Center), Товариство у 1945 р. востаннє змінило свою офіційну назву і зараз відоме як Український Народний Дім (далі – УНД) [там само, р. 338]. Практично усі ці перші створені інституції мали характер допомогових організацій, що намагалися пов'язати себе з такими ж подібними установами, метою яких було, в першу чергу, фінансове забезпечення людей у випадку нагальної необхідності. Здебільшого це було пов'язано з травмами на виробництві, де українські емігранти виконували небезпечну некваліфіковану роботу.

На час формування ядра української громади як чисельно, так організаційно – в період з 1900 по 1914 рр. – припадають і перші витоки спроб організації для взаємодопомоги на економічному ґрунті. Поки що є небагато фактів про цей ранній період. Проте відомо, що одним з перших кроків було відкриття у 1914 р. українського кооперативного бакалійного магазину, котрий, однак, проіснував недовго [8, с. 6]. Такі заходи більшою мірою були пов'язані з індивідуальними ініціативами окремих представників громади, на яких не міг не позначитися вплив динамічного американського суспільства з його потягом до підприємництва. Проте навіть ці спроби, у яких все ж відчувалося прагнення допомоги землякам, мали вплив на подальший організаційний розвиток громади у цій сфері. Останній визначався двома факторами: відсутністю професійних економістів (зокрема, тих же знавців кооперативної або кредитної справи) та сприйняття багатьма українцями самого Рочестеру як непостійного місця свого перебування. Велика частина з них мали на меті лише заробити кошти, щоб потім повернутися на батьківщину і там купити собі землі, завести власне господарство [3, с. 9]. Перша світова війна, а потім і тривалі визвольні змагання в Україні, які призвели до входження різних її частин до окремих нових держав, зробили неможливим повернення емігрантів додому, і вони змушені були включитися до розвитку громадського та організаційного життя.

Тоді ж у середовищі рочестерських українців починає визрівати думка про створення нової установи для взаємодопомоги. “Коли наші піонери в Рочестері створили вже свої релігійні й світські братства, відчули вони потребу організувати також економічно-господарську установу, яка творила б певну цілісність у взаємовідносинах нашої громади, дала б їй фінансову фазу для дальшого розвитку...” [3, с. 194]. З наведеної цитати можемо побачити, що провідники цієї ідеї створювали образ економічної установи, що мала б важливе суспільне значення як фінансова опора життєдіяльності громади. Ентузіасти, які походили із заснованого у 1918 р. “Просвітнього гуртка”, вирішили заснувати споживчий кооператив, і отримані внаслідок його діяльності кошти використати на потреби громади. До управи новоствореної установи увійшли: Андрій Петрів – голова, Степан Лотоцький – касир, Микола Мурашко – секретар, Петро Дронь і Михайло Пелкий – члени дирекції [там само, с. 195]. Так, у 1919 р. кооператив доволі вдало розпочав свою діяльність: до нього записалася 21 особа, які склали по 25 дол. внеску; було взято в оренду приміщення на вулиці Ремінгтон (Remington Street) [там само]. Проте, на заводі добрим намірам стала низка негативних чинників, серед яких головними були незнання ведення кооперативної справи та відсутність досвіду. Важливу роль відіграло недовір'я, викликане низькою поінформованістю членів громади. Була і відверта ворожість, зокрема і серед тих же українців – противники кооперативи говорили, що вона була заснована соціалістами [24, с. 17], до яких було негативне ставлення. Зрештою, велика кількість боргів, які члени кооперативу вчасно не сплачували, стали причиною його фінансового занепаду. Попри усі спроби зберегти установу, в

жовтні 1922 р. кооператив, за порадою місцевого священника українського походження о. Вашчишина, оголосив про банкрутство [3, с. 196].

Цілком очевидно, що перші невдачі мали негативний вплив на думку громади щодо кооперативної ідеї, викликавши обґрунтоване недовір'я. Майже на тридцять наступних років ідея створення українського кооперативу так і залишиться ідеєю без спроб практичної реалізації.

За цей час українська громада в Рочестері зазнає багатьох внутрішніх та зовнішніх трансформацій. По-перше, значно збільшився її кількісний склад. Внаслідок другої (міжвоєнний період) та третьої (після Другої світової війни) хвиль еміграції в Рочестері опинилася велика кількість українців [24, р. 29]. Уже підросли і готові були стати до активної діяльності діти перших емігрантів, котрі були народжені вже в США, або ж їх вивезли з України ще зовсім малими. По-друге, це, в свою чергу, також помітно відбилося і на інтелектуальному рівні громади. Виховані в американському суспільстві та отримавши тут освіту, ці нащадки були відмінними від своїх батьків, готові підняти організаційне життя громади на якісно вищий рівень. На відміну від засновників української громади Рочестеру, першої хвилі емігрантів, котра носила трудовий характер, представники другої та третьої хвиль мали значно вищий рівень внутрішнього потенціалу [18, с. 58-59]. Велика їх частина була колишніми учасниками визвольних змагань – політичні, громадські діячі, а також культурна та освітянська інтелігенція. Їхній інтелектуальний рівень дозволив їм швидко закріпитися як в новій країні, так і в середовищі своїх земляків. В уже створених організаціях вони часто починають відігравати провідну роль, надаючи їм поштовхи для подальшого розвитку.

Такий кількісний і, головне, якісний розвиток громади очевидно не міг не справити впливу на її внутрішнє життя. Самоусвідомлення активними діячами тих проблем, завдань та потреб, котрі поставали перед рочестерськими українцями в руслі загального розвитку американського суспільства, призводили до нових пошуків шляхів розвитку власного організаційного життя. За цей час утворилися нові товариства та відділи організацій, серед них: Товариство ім. Т. Шевченка, як 289-й відділ УНС [3, с. 301], Товариство ім. М. Драгоманова, як 244-й відділ Українського робітничого союзу [там само], що теж був допомогово-асекураційною організацією [7], Братство св. Петра і Павла, як 155-й відділ Союзу українців-католиків "Провидіння" [там само], у 1934 р. – організовано 6-й відділ Союзу українок Америки.

Проте навіть такий розвиток, хоча його позитиву не можна недооцінювати, не міг вирішити усіх питань, які поставали перед українцями в Рочестері. Одними із найбільш важливих питань й надалі залишалися проблеми, пов'язані з фінансово-економічним становищем. Відчувалася необхідність у створенні такої організації, яка б не лише задовольняла фінансові потреби окремих осіб, але й була джерелом таких необхідних коштів для громадської діяльності. Філії УНС, зокрема Український народний дім, хоч за своєю організаційною суттю і був найперше допомоговою організацією, яка багато в чому виконувала функції страхової компанії в сучасному розумінні цього слова [13, с. 9; 17, с. 208], не міг вирішити усіх тих фінансових питань, котрі стояли перед представниками громади. Так само не міг з цим впоратись й подібний до УНС Український Братський Союз. Наявність цих проблем, а найбільше їх було у сфері лихварства та банківських кредитів, які часто заганяли емігрантів у боргові ями [21], змушували рочестерських українців шукати засоби їх вирішення.

На той час вже існувала розгалужена система кредитних спілок, як власне американських [14, с. 3], так і заснованих українцями [30, р. 2; 29, р. 50; 26, р. 228]. Наявний позитивний досвід і американців, і своїх земляків-українців, адже після Другої світової війни до США прибуло близько тисячі досвідчених кооператорів [15, с. 133; 11, с. 3], надихнув групу активних громадських діячів до заснування власного фінансового кооперативу – кредитної спілки.

У першому номері журналу "Кооперативна думка", тоді ще під назвою "Інформативний листок Української Кооперативної Кредитної Спілки в Рочестері", вміщено спогади першого президента Вілліяма Андрушина, які дають опис тих подій: "Влітку 1953 року до мене звернулися кілька енергійних, заглиблених у роздуми і патріотично настроєних українців з питанням про можливість заснування Української Кредитної Спілки. Після декількох письмових звернень, щодо можливості втілення в життя цього задуму, був підготовлений офіційний запит і отримане Свідоцтво № 8854 на ім'я Рочестерської Української Кредитової Спілки та Державного Закону 467. Таким чином, два роки тому народилася нова установа, яка бере сьогодні активну участь в організації життя української громади в місті Рочестері" [23].

Ідейними натхненниками та генераторами заснування кредитної спілки в середовищі української громади виявилися представники УНД. Його члени постійно наголошують на тому, що “ініціатива створення такої кредитової кооперативи вийшла від членів середовища УНДому. Вони підготували ідейний ґрунт, відбули перші організаційні збори, намалювали план праці” [3, с. 293]. Вважаємо, що таке твердження є цілком справедливим – ініціаторами створення кредитної спілки були одними із найактивніших членів УНД, котрі вже не один рік провадили плідну громадську діяльність в межах своєї організації, були добре відомі серед українців. У цьому, власне, і полягає одна із основних відмінностей УФКС Рочестеру від інших українських кредитних спілок, заснованих у той час – її творцями не були професійні кооператори, як, наприклад, кредитних спілок у Нью-Йорку [6, с. 137], Чикаго [20, с. 145] чи Філадельфії [16, с. 161]. Практично усі вони були давніми українськими рочестерськими активістами. На початковій стадії створення кредитівки найактивнішими були Ілля Демиденко, Іван Мури́н та Григорій Дмитрів [там само]. Особливу роль відіграли дві особи – Володимир Гавриляк та Вілліям Андрушин. Перший вже не один рік займав посаду секретаря та контролера в УНД [там само, с. 175]. Будучи передвоєнним емігрантом, він був добре обізнаний з місцевими обставинами та мав досвід громадської діяльності, що дозволило йому та іншим діячам надати ініціативі конкретних форм. Інший був кваліфікованим адвокатом, досить відомим в колах рочестерського українства [24, р. 24].

Саме В. Гавриляку та В. Андрушину належить заслуга організаційного оформлення УФКС. Разом вони почали писати листи до відповідних офіційних державних установ штату Нью-Йорк. Метою було створення такої організації, яка була б відкритою та доступною для усіх українців Рочестеру, незалежно від їх віросповідання чи приналежності до будь-яких інших організацій [8, с. 6]. Незважаючи на те, що основне число ініціаторів виходило з УНД, вони розуміли, що “установа лише тоді зможе успішно виконувати своє завдання, коли буде загальнонаціональною” [3, с. 294]. У цьому їм сприяло федеральне законодавство, котре вимагало від кредитних спілок асоціативного членства, “базуватися на точно окреслених організаціях або інституціях” [22, с. 8]. Це означало, що члени майбутньої кредитівки мали бути об’єднані між собою певними організаційними зв’язками. Рішуче виступивши щодо наполегливих пропозицій представників кооперативної Ліги, котрі бажали, щоб кредитівку організували на базі УНД, засновники натомість вибрали, як членську базу, загальногромадські організації – УНС та УБС [4, с. 3]. Як зазначає І. Витанович, УФКС виявилася єдиною кредитівкою з такою базою членства – 14 інших українських кредитних спілок були засновані для потреб місцевих відділів Об’єднання Українців Америки “Самопоміч”, і отримали таку ж назву [2, с. 553]. Додамо, що такі широкі принципи формування членської бази УФКС у подальшому сприяли її розширенню, якому не заважали інституційні обмеження, що завжди в подібних ситуаціях мають негативний вплив.

Підготувавши таке підґрунтя для заснування кредитної спілки, засновники, завдяки адвокату В. Андрушину, отримали відповідний чартер (дозвіл) на створення кооперативу. Перші установчі збори відбулися ввечері 25 вересня 1953 р., на яких чартер був офіційно підписаний першими вісьмома членами-засновниками: Вілліямом Андруши́ним, Володимиром Гавриляком, Іллею Демиденко, Василем Іванцівим, Іваном Сверидою, Олександром Папою, Василем Кучмієм і Григорієм Дмитрівим [19, с. 7]. Майже відразу після того в спілку вступили ще 28 нових членів [3, с. 294]. Створена ними кредитна спілка, яка офіційно розпочала свою діяльність 1-го жовтня [там само], була фінансовим кооперативом, сутність яких вдало охарактеризував В. Гончаренко – це одночасно і громадська, і фінансова організація, що являє собою специфічну форму ведення господарських справ [5, с. 9]. Із соціальної точки зору УФКС як кредитна спілка – це форма фінансової взаємодопомоги та економічного самозахисту людей, із організаційної – громадська організація, з економічної – фінансова установа, що в сукупності і становить поняття фінансовий кооператив.

Отже, на формування та розвиток ідеї створення кредитної спілки в Рочестері, потребу в якій вони відчували із самого початку – яка б виконувала важливі громадські функції, поряд з вирішенням не менш важливих фінансових питань, пішло багато часу. Як бачимо, заснування УФКС було прямо пов’язано з внутрішнім організаційним розвитком громади – створення багатьох інституцій, які не могли забезпечити усіх її потреб в сукупності, призводило до пошуків нових форм організації на інших засадах. Свою вагому роль зіграв і зовнішній чинник – поширення кооперативної ідеї серед інших українських громад на теренах США та заснування ними кредитних спілок, стали останнім фактором, який підказав рочестерській громаді вихід із ситуації.

Джерела та література:

1. Біда М. Розвиток українського кооперативного господарства в Америці (частина II) / М. Біда // Український історик. – Н.-Ю.; Торонто; Мюнхен, 1978. – Ч. 1-3 (57-59). – С. 128–139.
2. Витанович І. Історія Українського кооперативного руху / І. Витанович. – Н.-Й. : Товариство української кооперації, 1964. – 624 с.
3. Вільні козаки: ювілейна пропам'ятна книга Українського Народного Дому в Рочестері, Н.Й., та його середовища / [упор. В. Гавриляк]. – Рочестер : Накладом Українського Народного Дому, 1970. – 352 с.
4. Гавриляк В. УКС – 10 літ для членства і громади – генеза та організаційний розвиток / В. Гавриляк // Ювілейний бюлетень 1953–1963 [Jubilee bulletin №33]. – 1963. – С. 2–14.
5. Гончаренко В. Кредитні спілки як фінансові кооперативи: міжнародний досвід та українська практика / В. Гончаренко. – К. : "Наукова думка", 1997. – 240 с.
6. Гуглевич Р. Українська федеральна кредитова кооператива "Самопоміч" в Нью-Йорку / Р. Гуглевич // Українська кооперація діаспори: історичний огляд 1940–1992 / [гол. ред. О. Плешкевич]. – Чикаго; Торонто; Мельборн : Українська Світова Кооперативна Рада, 1994. – С. 137–144.
7. Енциклопедія українознавства: словникова частина / [гол. ред. В. Кубійович]. – Н.-Й.; Париж : Молоде життя, 1966. – Т. 9. – С. 3417.
8. Кунець В. Початки діяльності Української Федеральної Кредитної Спілки (1953–1963) / В. Кунець, Т. Денисенко // Кооперативна думка [Credit union opinion] – 2009. – № 208. – С. 5–6.
9. Куропась М. Українсько-американська твердиня: перші сто років історії Українського Народного Союзу / М. Куропась. – Острог; Чикаго : В-во "Острозька академія", 2004. – 682 с.
10. Логвин І. Журнал "Кооперативна думка" як джерело до вивчення історії української федеральної кредитової спілки в Рочестері / І. Логвин // Наукові записки Національного університету "Острозька академія": Історичні науки. – Вип. 15 / Національний університет "Острозька академія", Українське Історичне Товариство / [Відп. ред.: І. Пасічник, Л. Винар]. – Острог : В-во Національного університету "Острозька академія", 2010. – С. 490–502.
11. "Першу кредитову спілку..." // Кооперативна думка [Credit union opinion]. – 1982. – № 108. – С. 3.
12. Пилишенко В. Українська кредитова спілка в Рочестері / В. Пилишенко // Українська кооперація діаспори. – Чикаго; Торонто; Мельборн : Українська світова кооперативна рада, 1994. – С. 175–182.
13. Підручник для ділових урядників та організаторів Українського Народного Союзу / [упор. Дмитро Галичанин]. – Джерзі Сіті : Накладом Українського Народного Союзу, 1935. – 63 с.
14. Піонери кредитової кооперації в Північній Америці // Інформативний листок Української Кооперативної Кредитової Спілки в Рочестері [Rochester Ukrainian Federal Credit Union Bulletin]. – 1955. – Ч. 2. – С. 3.
15. Плешкевич О. Початки і розвиток української кооперації в США / О. Плешкевич // Українська кооперація діаспори: історичний огляд 1940–1992 / [гол. ред. О. Плешкевич]. – Чикаго; Торонто; Мельборн : Українська Світова Кооперативна Рада, 1994. – С. 133–135.
16. Пушкар В. Українська федеральна кредитова кооператива "Самопоміч" у Філядельфії / В. Пушкар // Українська кооперація діаспори: історичний огляд 1940–1992 / [гол. ред. О. Плешкевич]. – Чикаго; Торонто; Мельборн : Українська Світова Кооперативна Рада, 1994. – С. 161–167.
17. Статут Українського Народного Союзу, Інк. – Вашингтон, [б.в.], 1946. – 208 с.
18. Трощинський В.П. Українці в світі / В.П. Трощинський, А.А. Шевченко // Серія: Україна крізь віки. Т. 15. – К. : Видавничий Дім "Альтернативи", 1999. – 351 с.
19. Українська Кредитова Спілка в Рочестері // Кооперативна думка [Credit union opinion]. – 1993. – № 152. – С. 7–8.
20. Українська федеральна кооператива "Самопоміч" в Чикаго // Українська кооперація діаспори: історичний огляд 1940–1992 / [гол. ред. О. Плешкевич]. – Чикаго; Торонто; Мельборн : Українська Світова Кооперативна Рада, 1994. – С. 145–151.
21. Чи нашій кооперації треба більше ідейного змісту? // Інформативний листок Української Кредитової Спілки в Рочестері. – 1961. – Ч. 25. – С. 1.
22. Членство кооперативи // Кооперативна думка [Credit union opinion]. – 1993. – № 152. – С. 8.
23. Andrushin W. "In summer of..." // Інформативний листок Української кооперативної кредитової спілки в Рочестері. – Липень, 1955. – Ч. 1. – С. 1.
24. Bratush J.D. A Historical Documentary of the Ukrainian Community of Rochester, New York / J.D. Bratush. – Rochester : Christopher Press, 1973. – 581 p.
25. Halich W. Ukrainians in the United States / W. Halich. – N.-Y. : Arno Press and The New York Times, 1970. – 174 p.
26. Kuropas M. Ukrainian Chicago: The Making of a Nationality Group in America / M. Kuropas // Ethnic Chacago. A Multicultural Portrait / edit. Melvin G. Holly, Peter d'A. Jones. – Michigan : Grand Rapids, 1977. – P. 199–228.
27. Pylyshenko W. Ukrainian Rochester Collection / W. Pylyshenko. – Rochester, 2007. – 10 p.
28. Rak D. Ukrainians / D. Rak // The New Jersey Ethnic Experience / edit. Barbara Cunningham. – New Jersey : Wm. H. Wise & Co., 1977. – P. 435–459.
29. Ukrainians in Pennsylvania. A contribution to the growth of the commonwealth / [edit. A. Lushnycky]. – Philadelphia : Ukrainian Bicentennial Committee, 1976. – 134 p.
30. Watral B. Forty Years of Service / B. Watral // Кооперативний голос. Ювілейне видання 1951–1991 [Credit Union Voice. Anniversary Edition 1951–1991]. – 1991. – 20 p.